

عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی

(مورد مطالعه: دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز)

دکتر ابوالقاسم فاتحی*

ابراهیم اخلاصی**

تاریخ دریافت: ۹۰/۱۲/۳

تاریخ پذیرش: ۹۱/۱۰/۲۹

چکیده

هدف این پیمایش آگاهی از میزان سرمایه اجتماعی و بررسی عوامل تأثیرگذار بر آن در میان دانش آموزان دختر مراکز پیش دانشگاهی شهر شیراز است. سؤالات تحقیق عبارتند از: «میزان کل سرمایه اجتماعی در میان دانش آموزان دختر مراکز پیش دانشگاهی شهر شیراز چه مقدار است و عوامل جامعه شناختی مؤثر بر آن کدامند؟». جامعه آماری شامل دانش آموزان دختر مراکز پیش دانشگاهی شهر شیراز است که با استفاده از روش نمونه گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای و تصادفی ۴۰۰ نفر انتخاب شدند. اطلاعات مورد نیاز از طریق پرسشنامه گردآوری شده است. آراء پاتنام، فوکویاما و کلمن درباره سرمایه

fatehi.ab@gmail.com
eb.ekhlasi@gmail.com

* استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی.
** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه تهران.

اجتماعی به صورت تلفیقی چارچوب نظری تحقیق را شکل داده‌اند. بر پایه نتایج بدست آمده، میانگین کل سرمایه اجتماعی در سطح فردی و گروه‌های نخستین و سطح استانی و ملی سازمان‌ها و نهادها معادل ۵۹/۸ درصد است. در میان سطوح سه گانه متغیر وابسته، بیشترین میانگین مربوط به سطح خرد سرمایه اجتماعی است (۷۰ درصد). در آزمون فرضیات رابطه‌ای پژوهش، وجود رابطه مثبت و معنادار بین متغیرهای مستقل «اشکال هویتی»، «سلامت روانی»، «تحصیلات والدین» و «سرمایه فرهنگی» و متغیر وابسته «سرمایه اجتماعی» تأیید گردید. به استناد نتایج حاصل از آزمون فرضیات فرعی، میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان دختر در رشته تحصیلی هنر به طور معناداری کمتر از سایر رشته‌هاست. هم چنین، پایین ترین میزان سرمایه اجتماعی مربوط به دانش آموزان ساکن در «منطقه بالای شهر» و بیشترین میزان سرمایه اجتماعی مربوط به دانش آموزان ساکن در «منطقه پایین شهر» می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، روابط اجتماعی، اعتماد

اجتماعی، دانش آموز

طرح مسأله

سرمایه اجتماعی از مفاهیم جدیدی است که در حوزه‌های گوناگون علوم اجتماعی مانند علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و اقتصاد رواج یافته است. با توجه به ماهیت بین رشته‌ای این مفهوم، نمی‌توان آن را به طور متعارف در یک جمله تعریف کرد. به طور کلی، سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از هنجارها و ارزش‌های موجود در سیستم‌های فکری، علمی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی جامعه است که از تأثیر نهادهای اجتماعی و اقتصادی جامعه به دست می‌آید و دارای ویژگی‌هایی مانند اعتماد متقابل، تعامل اجتماعی و احساس هویت جمعی و گروهی است. سرمایه اجتماعی کارکنان را در سطوح گوناگون خرد، میانی و کلان جامعه، آسان، سریع، کم‌هزینه و

مطمئن می‌سازد و بدین وسیله آنان را در رسیدن به اهداف مشترک اجتماعی کمک می‌کند. در این میان، اعتماد و مشارکت به عنوان عناصر مهم سرمایه اجتماعی، دارای وجوه متکثر و گوناگونی مانند اعتماد مردم به یکدیگر، اعتماد مردم به حکومت و نهادهای اصلی جامعه، اعتماد نهادهای یاد شده به یکدیگر و اعتماد حکومت و این نهادها به مردم است.

صاحب‌نظران گوناگون علوم اجتماعی در قالب استفاده از تعابیر گوناگون، مقولاتی مانند «احساس تعلق و تعهد اجتماعی»، «وجود اعتماد اجتماعی»، «مشارکت‌های داوطلبانه»، «توسعه سیاسی و سلامت اجتماعی (Putnam, 1995, Fukuyama, 1999)» را از ویژگی‌ها و نشانه‌های جوامع برخوردار از سرمایه اجتماعی می‌دانند و مواردی مانند «رشد بیگانگی و فردگرایی افراطی»، «توسعه نیافتگی سیاسی (Coleman, 1988)»، «کاهش حمایت سیاسی مردم از نظام سیاسی (Stone, 1995)»، «وجود انحرافات و آسیب‌های اجتماعی» و در نهایت «کاهش انسجام اجتماعی در اجتماعات با هویت متکثر (Sanders, 2002)» را از ویژگی‌های شاخص جوامع فاقد سرمایه اجتماعی برشمرده‌اند.

یکی از حوزه‌های مهم تاثیرپذیر از سرمایه اجتماعی نهاد خانواده و آموزش و پرورش است. هدف آموزش و پرورش محدود به آماده سازی افراد برای کار و تخصص‌های لازم به منظور تأمین زندگی شان در جامعه نیست و لازم است پرورش شهروندان از بُعد اجتماعی، سیاسی و نیز ارتقاء احساس و روحیه همبستگی ملی، اجتماعی و جهانی در آنان مطمح نظر نظام سیاسی جامعه قرار گیرد. واقعیت این است که ایجاد روحیه همکاری اجتماعی در جامعه و پایدار ساختن آن، به عنوان یکی از اساسی‌ترین وظایف نظام سیاسی، تنها از راه آموزش و پرورش امکان پذیر است (ابوالحمد، ۱۳۶۵:۴۳). در دنیای کنونی، آموزش و پرورش به عنوان حافظ نظام سیاسی و عامل مؤثر در فرایند پیشرفت و توسعه همه جانبه، همچنان کارگزار اصلی جامعه‌پذیری نوجوانان و جوانان در فضای فرهنگ ملی و اخلاقی یک جامعه است؛ بر

همین مناسبت که بحث سرمایه اجتماعی و نقش و جایگاه آن در شئون گوناگون جامعه‌پذیری دانش‌آموزان، در کانون مباحث جامعه‌شناسی آموزش و پرورش و تعلیم و تربیت قرار گرفته است. در تبیین کلی مفهوم سرمایه اجتماعی در فضای تعلیم و تربیت می‌توان گفت، سرمایه اجتماعی به منابع و امکانات اجتماعی مانند هنجارها، شبکه‌های اجتماعی و روابط بین بزرگسالان و دانش‌آموزان اطلاق می‌شود که در خارج از مدرسه، یعنی در محیط خانواده یا اجتماع در دسترس دانش‌آموزان قرار دارند؛ این منابع و امکانات، همانند دیگر شکل‌های سرمایه، کمک مؤثری برای آموزش و پرورش محصلان محسوب می‌شوند و بر رفتار دانش‌آموز و عملکرد او تأثیر مثبت فراوانی خواهند داشت.

با وجود این که آموزش و پرورش از بنیادی‌ترین بسترهای توسعه به منظور بهبود استانداردهای زندگی و ارتقای مستمر کل جامعه و نظام اجتماعی به سوی زندگی انسانی‌تر از طریق توسعه سرمایه اجتماعی به عنوان زیربنا و زمینه ساز اصلی روند نوسازی جامعه است، اما مسأله این است که همزمان با تغییرات اجتماعی گسترده سال‌های اخیر به همراه نقش تأثیرگذار عوامل متعدد مانند ارتباطات و رسانه‌های جدید، مرجعیت آموزش و پرورش در مقایسه با گذشته کاهش یافته است. بعلاوه، در پی ایجاد نسبی اختلال در فرایند جامعه‌پذیری دانش‌آموزان، که در زمره اهم کارکردهای نهاد آموزش و پرورش محسوب می‌شود، ابعاد و سطوح گوناگون سرمایه اجتماعی نیز در بین دانش‌آموزان تا حدودی تضعیف شده است؛ این وضعیت می‌تواند در آینده‌ای نه چندان دور محروم شدن جامعه از ساختارهای ضروری و فضای اخلاقی را که لازمه کارکرد بهینه آن است، به همراه داشته باشد. با در نظر داشتن این توضیحات، مسأله‌ای که در این پژوهش به صورت تجربی و با استفاده از پیمایش مورد بررسی قرار خواهد گرفت عبارت است از: سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان دختر پیش‌دانشگاهی در نواحی چهارگانه آموزش و پرورش شهر شیراز و عوامل مؤثر بر آن. مزید بر مطالب مطرح شده در صدر مقاله، مباحثی از قبیل جوان بودن جمعیت جامعه و

نسبت بالای جمعیت دختران و ضرورت مشارکت آنان در نهادهای گوناگون اجتماعی، امکان بهره‌جستن از مفهوم سرمایه اجتماعی در تحلیل مسائل اجتماعی و فرهنگی به عنوان متغیر پیش‌بینی‌کننده، که در تحقیقات متعدد مورد اشاره قرار گرفته است، و آگاهی از جدیدترین روندهای تغییرات سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان دختر در راستای انتخاب سیاست‌های مناسب آموزشی و تربیتی، از مهم‌ترین دلایلی است که ضرورت بررسی میزان سرمایه اجتماعی در میان دانش‌آموزان و عوامل مؤثر بر آن را توجیه می‌کند.

در این مقاله سعی شده است ضمن تبیین مفهوم سرمایه اجتماعی، میزان آن در بین دانش‌آموزان دختر پیش‌دانشگاهی در نواحی چهارگانه آموزش و پرورش شهر شیراز به عنوان یکی از کلان‌شهرهای مهم کشور مورد سنجش قرار گیرد. همچنین، نویسندگان مقاله با اتخاذ راهبرد روش شناختی قیاسی رابطه سرمایه اجتماعی با متغیرهای مستقل چندگانه شامل «اشکال هویتی»، «سرمایه فرهنگی»، «سلامت روانی» و «تحصیلات والدین» را در قالب فرضیات اصلی پژوهش مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهند. تفاوت میزان سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان دختر پیش‌دانشگاهی بر حسب دو متغیر «رشته تحصیلی» و «محل سکونت» ذیل اهداف فرعی تحقیق مورد بررسی و آزمون قرار خواهد گرفت.

پیشینه تحقیق

برخی از مهم‌ترین یافته‌هایی که پژوهشگران داخلی کشور در بررسی‌های خود به آن‌ها دست یافته‌اند عبارتند از «وجود رابطه مثبت معنادار میان سطح تحصیلات پاسخگویان و والدین آن‌ها و اعتماد اجتماعی (امیرکافی، ۱۳۷۵: ۸۵)»، «برخورداری دانش‌آموزان دبیرستانی از حد متوسط و بالاتر سرمایه اجتماعی، میزان بیشتر سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان اهل سنت در مقایسه با دانش‌آموزان شیعه، میزان بیشتر سرمایه اجتماعی

روستاییان در مقایسه با شهرنشینان و میزان کمتر سرمایه اجتماعی فرزندان که والدین آنها جر و بحث می‌کنند در مقایسه با فرزندان که والدین آنها جر و بحث نمی‌کنند (ملاحسنی، ۱۳۷۹:۷۵)»، «برخورداری بیشتر مردان از سرمایه اجتماعی در مقایسه با زنان، رابطه مستقیم و معنادار میان سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی و نیز رابطه معنادار میان سرمایه اجتماعی دانش آموزان و تحصیلات پدرانشان (سمیعی، ۱۳۷۹:۵۷)»، «تفاوت معنادار در میانگین سرمایه اجتماعی بین رشته‌های گوناگون تحصیلی (میرزاخانی، ۱۳۷۹)»، «کاهش سرمایه اجتماعی در ایران (رنانی، ۱۳۸۰)»، «بالا تر بودن میانگین سرمایه فرهنگی دختران در مقایسه با پسران، همبستگی مثبت و معنادار میان سطح تحصیلات و سرمایه فرهنگی (شارع پور و خوش فر، ۱۳۸۰:۱۲۳)»، «تأثیر مثبت و معنادار سرمایه اجتماعی بر موفقیت تحصیلی و سلامت جسمی و روانی (شارع پور، ۱۳۸۱:۵۳)»، «وجود تفاوت معنادار بین مادران شاغل و غیرشاغل دانشجویان با میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی، وجود همبستگی قوی، مستقیم و معنادار بین سطح تحصیلات مادران دانشجویان با میزان برخورداری آنان از سرمایه اجتماعی، تفاوت معنادار میزان سرمایه اجتماعی در میان دانشجویان طبقات گوناگون اجتماعی، نقش مؤثر رشد سرمایه اجتماعی دانشجویان در نحوه تعریف و برداشت آنان از هویت اجتماعی خویش (فاتحی، ۱۳۸۲:۱۱۸)»، «همبستگی مستقیم و معنادار میان تعهد دینی و سرمایه اجتماعی و نیز میزان برخورداری بالاتر غیر مهاجرین از سرمایه اجتماعی در مقایسه با مهاجرین (فیروزآبادی، ۱۳۸۴:۷۱)».

در خارج از کشور نسبت به ایران تحقیقات بیشتری صورت گرفته است که نتایج برخی از این تحقیقات عبارتند از: «وجود همبستگی مثبت و معنادار میان علایق و تمایلات افراد (بعد ساختاری سرمایه اجتماعی) و اعتماد متقابل (بعد ارتباطی سرمایه اجتماعی) (Tsal and et al, 1998:437)»، «نقش تعیین کننده جامعه دینی بر عمق و محتوای دینداری در میان افراد بزرگسال (Welch, 1991:165)»، «مرگ و میر بیشتر در ایالت‌های برخورداری از سطح بالاتر بی اعتمادی اجتماعی در آمریکا و نیز رابطه

معکوس معنادار میان عضویت گروهی و نرخ مرگ و میر در آن کشور (Kawachi, 1997:1491)»، «گرایش بیشتر پدران دیندار در گذراندن اوقات بیشتر با فرزندان در مقایسه با پدران سکولار (Sherkat & Ellison, 1999:364)»، «صرف نظرکردن افراد از سود شخصی خود به نفع خیر عمومی در پرتو فراگیری ارزش‌ها و روابط ناشی از سرمایه اجتماعی (Uslaner, 1999:30)»، «رابطه مثبت و معنادار میان گرایش به فعالیت‌های مذهبی و مشارکت در کلپ‌ها و انجمن‌ها به عنوان عناصر سطح فردی سرمایه اجتماعی از یک سو و سلامتی از سوی دیگر (Venstra, 2000:619)»، «وضعیت بهتر سلامتی سوئدی زبان‌ها در مقایسه با فنلاندی زبان‌ها در جامعه سوئد به علت برخورداری بیشتر آنان از سرمایه اجتماعی (Hyppa T Marku, 2001:148)»، «همبستگی و اعتماد اجتماعی به عنوان عامل اصلی در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای جهان سوم (Smith, 2001)»، «وجود رابطه مستقیم و معنادار میان سرمایه اجتماعی و عملکرد مثبت نظام مراقبت‌های بهداشتی (Crow, 2002:11)».

در مجموع می‌توان گفت در بیشتر تحقیقات انجام شده داخلی و خارجی چگونگی رابطه میان سرمایه اجتماعی و متغیرهای جامعه شناختی و روانشناختی مؤثر بر آن مورد تأکید محققان قرار گرفته است. وجه تمایز این پژوهش در مقایسه با تحقیقات صورت گرفته، سنجش جداگانه مفهوم سرمایه اجتماعی در سطح ملی، استانی و فردی بر مبنای ابعاد چهارگانه سرمایه اجتماعی با تأکید بر نهادها و سازمان‌ها و روابط بین فردی در میان دانش‌آموزان دختر در مراکز پیش‌دانشگاهی شهر شیراز است. همچنین، نویسندگان این مقاله می‌کوشند که متغیرهای جامعه شناختی مؤثر بر سرمایه اجتماعی، اعم از موارد مورد اشاره در پژوهش‌های پیشین و یا موارد جدید را شناسایی، و با بهره‌جستن از تحلیل‌های نظری، یافته‌های پژوهشی خود را با یافته‌های پژوهش‌های پیشین مقایسه و مقابله نمایند.

مبانی و چارچوب نظری پژوهش

در بررسی مفهوم سرمایه اجتماعی دو رویکرد متفاوت اما مرتبط با هم وجود دارد. رویکرد نخست، متعلق به جامعه شناسانی مانند رونالد برت^۱، نان لین^۲ و پرتز^۳ است که منابعی از قبیل اطلاعات، ایده‌ها و نیز حمایت‌هایی که افراد به وسیله ارتباطاتشان با یکدیگر بدست می‌آورند را مورد تأکید قرار می‌دهند. منابع یاد شده بر خلاف سرمایه‌های فیزیکی و انسانی، تنها در روابط اجتماعی قابل دستیابی هستند و از همین رو سرمایه اجتماعی خوانده می‌شوند (Grootaert & et al, 2004:11). رویکرد دوم، متعلق به صاحب‌نظرانی هم چون رابرت پاتنام است که میزان نامزدی افراد در شبکه‌های غیر رسمی و نهادهای مدنی را مورد توجه قرار می‌دهند (Ibid:11).

هانیفن^۴ سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از دارایی‌هایی مانند حسن تفاهم، همدردی، رفاقت و دوستی بین افراد و خانواده‌ها می‌داند که افراد از آن‌ها در زندگی روزمره استفاده می‌کنند. وی از این اصطلاح برای بیان مراد اجتماعی روستاییان استفاده کرد (به نقل از فاتحی، ۱۳۸۲:۴). پس از هانیفن، جین جاکوب^۵ در تلاش برای واضح سازی مفهوم سرمایه اجتماعی، چگونگی تشکیل آن به وسیله شبکه‌های اجتماعی فشرده در محدوده‌های حومه قدیمی و مختلط شهری را توضیح داده است. ساکنان این مناطق، ضمن احساس مسئولیت، با عوامل نهادهای رسمی از قبیل نیروهای حفاظتی، پلیس و نیروهای خدماتی در خصوص مسائلی مانند حفظ نظافت، جرم و جنایت خیابانی، بهبود کیفیت زندگی و غیره همکاری می‌کردند، (همان، ۴).

-
1. Ronald Burt
  ۲. Nan Lin
  ۳. Ale Jandro Portes
  ۴. L. D. Hanifan
  ۵. J. Jacobs

بورديو بر این باور است که سرمایه هر منبعی است که در عرصه خاصی اثرگذار و به فرد امکان دهد که سود خاصی را از طریق مشارکت در رقابت بر سر آن بدست آورد. وی فضای اجتماعی را با محورهای سرمایه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ترسیم می‌کند (فاضلی، ۱۳۸۱). سرمایه فرهنگی، شامل اهداف فرهنگی، مدارک و صلاحیتهای تحصیلی، فرهیختگی و تمایلات پایدار افراد است که در خلال اجتماعی شدن در فرد انباشته می‌شود. از نظر وی، سرمایه اجتماعی سرمایه و منابعی است که افراد و گروه‌ها از طریق پیوند با یکدیگر و نوع ارتباطات می‌توانند به دست آورند (Bourdieu, 1986:135). سرمایه اجتماعی متشکل از تعهدات اجتماعی بوده که در برخی شرایط قابل تبدیل به سرمایه اقتصادی است و ممکن است در شکل یک عنوان اشرافی نهادینه شود. (اکبری، ۱۳۸۳: ۲۳). بورديو از سرمایه اجتماعی برای توضیح تئوری تعلیم و تربیت استفاده کرد و آن را سرمایه فرهنگی نامید (Paxton, 1999:117). مشارکت در فرایند تعلیم و تربیت از طریق ایجاد شبکه‌های اجتماعی^۱ به شکل گیری و تقویت سرمایه اجتماعی منتهی می‌گردد. بر همین اساس، تعامل دائمی اولیاء دانش آموزان با امور آموزشی آنها در مدارس، الگویی مناسب از مشارکت‌های مدنی است و مدرسه از این طریق ضمن فراهم آوردن محیط لازم برای تبادل نظر دانش آموزان و اولیاء، چگونگی حضور مسئولان دانش آموزان در جامعه را به آنها آموزش می‌دهد (Salvaris, 2002:67). بدین ترتیب می‌توان گفت سرمایه اجتماعی افراد، از حضور و تداوم حضورشان در این شبکه روابط حاصل می‌آید و در صورتی که افراد به نحوی از این شبکه روابط خارج شده یا به حاشیه رانده شوند، از مزایای مادی و معنوی این ارتباطات نیز محروم می‌شوند.

گلن لوری^۱ سرمایه اجتماعی را پیوندهای اجتماعی^۲ میان افراد برخوردار از منافع اقتصادی می‌داند که از طریق ارزش‌های مشترک و گرایش‌های فردی مثبت ایجاد می‌شود. وی تربیت افراد توانمند در رقابت سالم، ایجاد بهبود در نتایج فعالیت‌های اقتصادی و دسترسی آسان‌تر به منافع ملی را از پیامدهای مطلوب پیوندهای اجتماعی می‌داند (Loury, 1985:36-7). به اعتقاد وی، مسایلی همچون «ارتباط خانواده، دوستان»، «شیوه تأثیر سازمان اجتماعی بر عملکرد نهادهای اقتصادی»، «وارد کردن روابط اجتماعی و سازمانی در تحلیل نظام‌های اقتصادی» و «استفاده افراد از پیوندهای اجتماعی و موقعیت اجتماعی برای دستیابی به تحرک شغلی» از طریق سرمایه اجتماعی قابل مطالعه است (کلمن، ۱۳۸۶: ۶۲-۴۵۹). به عبارت دیگر، در تعریف لوری، سرمایه گذاری در روابط اجتماعی با پیوندهای مورد انتظار، فرض بنیادین در تبیین مفهوم سرمایه اجتماعی است؛ بدین معنا که افراد برای تولید سود در تعاملات و شبکه‌های اجتماعی شرکت می‌کنند و منابع موجود در شبکه‌های مشارکت، باعث افزایش سود می‌شود. پرتز هم به گونه‌ای مشابه، سرمایه اجتماعی را همان توانایی کنشگران به منظور حفظ و نگهداشت منافع از طریق عضویت در شبکه‌ها و ساختارهای اجتماعی می‌داند (Portes, 1998:6).

جیمز کلمن از مفهوم سرمایه اجتماعی برای نیل به توسعه سیاسی و ایجاد نهادهای دموکراتیک استفاده کرد. از نظر وی، سرمایه اجتماعی جنبه‌ای از ساختار اجتماعی برای کنشگران است که به عنوان منبع و سرمایه، باعث تحقق علائق ایشان شده و نشان دهنده چگونگی عملکرد ساختار اجتماعی گروه و به عنوان منبعی برای افراد آن گروه است. کلمن، وجود سرمایه اجتماعی را در اعتماد، اطلاع‌رسانی، ضمانت اجراهای کارآمد، روابط اقتدار و میزان تکالیف در گروه می‌داند. به اعتقاد او، سرمایه اجتماعی هنگامی به وجود می‌آید که روابط میان افراد به گونه‌ای دگرگون شود که کنش

---

۱. Glenn Loury

۲. Social ties

را تسهیل کند (کلمن، ۱۳۸۶:۴۶۴). برخی محققان، با تأکید بر عامل اعتماد به عنوان شاخص برجسته در تعریف سرمایه اجتماعی، معتقدند وجود اعتماد در میان افراد، اعضای خانواده، دوستان، همسایگان، همکاران، گروه‌ها و نهادهای اجتماعی و شهروندان سبب کاهش رفتارهای ضد اجتماعی و سایر مسائل، آسیب‌ها و مشکلات اجتماعی می‌شود و گسترش شعاع اعتماد و همکاری اعضای یک جامعه، غنای سرمایه اجتماعی و در نتیجه افزایش انسجام اجتماعی را در پی خواهد داشت (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰:۶۰). سطوح سه گانه اعتماد شامل اعتماد فردی (سطح خرد)، اعتماد متقابل (سطح میانی) و نظام‌های اعتماد موجود میان نهادها و سازمان‌های اجتماعی، اساسی‌ترین مفاهیم در نظرات کلمن است. به عبارت دیگر، اعتماد اجتماعی به عنوان ماهیت سرمایه اجتماعی شناخته می‌شود و شهروندان خوش بین^۱ شهروندان خوبی محسوب می‌شوند (Newton, 2004:15). اینگلهارت در ارائه تعریف «اعتماد» ضمن توجه به جنبه قابلیت پیش بینی رفتار افراد معتقد است که اعتماد یا عدم اعتماد، به تشکیل انتظارات در شرایط اطلاعاتی ناقص کمک می‌کند و اعتماد این انتظارات را در بر می‌گیرد که رفتار دیگری به طرز قابل پیش بینی دوستانه خواهد بود (اینگلهارت، ۱۳۷۳:۶۷).

تعریف کارکردی کلمن از سرمایه اجتماعی این نکته را بیان می‌کند که مفهوم سرمایه اجتماعی نه یک موجود منفرد، بلکه در برگیرنده موجودیت‌های گوناگونی است که تمام آن‌ها در دو عنصر مشترک هستند؛ یعنی همه آن‌ها جنبه‌هایی از ساخت اجتماعی را در خود دارند و واکنش معینی از کنشگران را در درون این ساختار تسهیل می‌کنند. سرمایه اجتماعی همانند دیگر اشکال سرمایه، مولد است و رسیدن به هدفی را امکان پذیر می‌کند که در نبود آن دسترسی به آن هدف ناممکن خواهد بود (کلمن، ۱۳۸۶:۴۷۳).

---

۱. Trusting citizens

پاتنام سرمایه اجتماعی را شامل شبکه‌ها، هنجارها، پیوندها و اعتماد اجتماعی می‌داند که همکاری و هماهنگی برای منافع متقابل را تسهیل می‌کنند. وی در تشریح این مفهوم معتقد است «سرمایه اجتماعی، مجموع منابعی است که از طریق روابط بین افراد، شبکه‌های اجتماعی و هنجارهای متقابل و اعتماد تولید می‌شود. سرمایه اجتماعی به بیان ویژگی‌هایی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌هایی از یک سازمان و یا ساختار اجتماعی می‌پردازد که جامعه را در فعالیت‌های هماهنگ، کارآمد می‌سازد و انجام کارهای بزرگ دست نیافتنی بدون وجود سرمایه اجتماعی را ممکن می‌سازد» (Putnam, 1993: 227). اساس تعریف پاتنام از سرمایه اجتماعی به زمینه زندگی فردی و اجتماعی افراد و نوع تعامل میان این دو بستر برمی‌گردد. به نظر وی نظام سیاسی، توسعه سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، سلامت اجتماعی و تعلیم و تربیت از شاخص‌های سرمایه اجتماعی هستند و در این میان، مسئولیت مدنی و مشارکت، اساسی‌ترین مفاهیم مورد نظر وی در تبیین اصطلاح سرمایه اجتماعی می‌باشند (Walters, 2002: 378). اهمیت این مفاهیم تا بدان حد است که وی بسط و گسترش گفتمان جامعه مدنی و سرمایه اجتماعی را بخشی از زمینه‌های تحقیقاتی برای پارادایم‌های جدیدی می‌داند که امکان رویارویی و مواجهه با مشکلات جوامع امروزی در قالب آن‌ها حاصل می‌گردد (Foley and et al:1997: 558) از نگاه پاتنام، تراکم شبکه‌های مشارکت مدنی، به عنوان یکی از اشکال ضروری سرمایه اجتماعی، احتمال همکاری شهروندان در جهت منافع متقابل را بیشتر خواهد کرد (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۹۸).

فوکویاما سرمایه اجتماعی را ذخیره جامعه از ارزش‌های مشترک و مؤثر و نیز هنجارهای غیررسمی‌جا افتاده‌ای می‌داند که همکاری میان دو یا چند نفر را تشویق می‌کند. وی صداقت، اعتماد و هنجارهای غیررسمی را از الزامات اساسی سرمایه اجتماعی می‌داند. فوکویاما از مفهوم سرمایه اجتماعی در جهت بیان فروپاشی نظم اخلاقی جامعه و رسیدن مجدد جامعه به نظم اجتماعی بهره جست و بحث از سرمایه اجتماعی را مقدمه رسیدن به توسعه اقتصادی می‌داند زیرا موفقیت اقتصادی هر

کشوری وابسته به دو عنصر اساسی «اعتماد» و «پایه‌های سازمانی نهادهای اقتصادی» است. از نظر فوکویاما مقولاتی مانند اعتماد، شبکه‌های اجتماعی، جامعه مدنی و مشارکت اجتماعی از آثار و نتایج سرمایه اجتماعی هستند (فوکویاما، ۱۳۷۹). این برداشت فوکویاما، نقطه افتراق وی با سایر متفکران دیگر است زیرا آنان مقولات یاد شده را اجزای تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی می‌دانند.

سالیوان^۱ در بیان رابطه نظری هویت اجتماعی و سرمایه اجتماعی معتقد است بین این دو مفهوم یک رابطه تعاملی وجود دارد. وی ظرفیت سازی اجتماعی و تطابق گری اجتماعی را به عنوان کارکردهای مشترک این دو مفهوم در نظر می‌گیرد و از جوامعی که در آن میزان شاخص‌های سرمایه اجتماعی و هویت اجتماعی در پایین‌ترین حد قرار دارد به عنوان جامعه بسته^۲ یاد می‌کند. بیکاری، فقر، درآمد پایین، کمبود مسکن، بالا بودن نرخ جرم و جنایت، شرایط نامساعد بهداشتی، از هم پاشیدگی خانواده‌ها از نشانه‌های جامعه بسته است. به اعتقاد وی، اندازه‌گیری میزان هویت و سرمایه اجتماعی در جوامع بسته امکان شناخت صحیح از هویت فردی و اجتماعی مردم، بازسازی منابع و ذخایر ارزشمند اجتماعی و فراهم کننده زمینه‌های برون رفت از مشکلات از طریق اعتماد سازی، همیاری و مشارکت‌های اجتماعی می‌باشد (Sullivan, 2002:97).

کاواچی معتقد است بین سرمایه اجتماعی، با توسعه اقتصادی، بهداشت، عملکرد تدریجی دموکراسی و ممانعت از جرم و جنایت ارتباط تنگاتنگ وجود دارد (Kawachi, 2001:31). در همین رابطه، برکمن^۳ معتقد است عضویت در شبکه‌ها با سلامتی افراد جامعه ارتباط دارد و بر این باور است که تئوری‌های دورکهایم تنها به الگوسازی خودکشی محدود نمی‌شود، بلکه می‌توان آن را به دیگر رفتارهای غیر هنجاری از قبیل خشونت، قتل و بیماری‌های عصبی هم بسط داد (Berkman & et al,

---

۱. Sullivan

۲. Closed society

۳. Berkman

2000:843). جمع بندی نظرات پژوهشگران درباره قابلیت‌ها و ظرفیت‌های مفهومی سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی نوعی تولید اجتماعی است که با تحت الشعاع قرار دادن سازمان و ساختار اجتماعی جامعه، مشارکت اغلب گروه‌ها و نهادهای اجتماعی را به خود جلب می‌کند.

چارچوب نظری این تحقیق شامل بخش‌هایی از نظرات پاتنام، کلمن و فوکویاما درباره مؤلفه‌ها و عناصر اصلی سرمایه اجتماعی است که به صورت تلفیقی به کار گرفته شده‌اند. با در نظر داشتن تأکید کلمن مبنی بر نقش گروه‌های نخستین در تولید سرمایه اجتماعی، گروه‌های نخستین مانند: خانواده، اقوام و خویشاوندان، دوستان، همسایگان و اهالی محله مورد توجه قرار گرفته است. نظرات کلمن درباره «اعتماد» و «احساس تعهد» به عنوان مهم‌ترین عناصر اصلی سازنده سرمایه اجتماعی، نظرات پاتنام درباره احساس علاقه و تعلق اجتماعی و نیز عقاید فوکویاما مبنی بر این که اعتماد، احساس تعهد و احساس تعلق از هنجارهای غیررسمی جامعه بوده و از عناصر اصلی و سازنده سرمایه اجتماعی به شمار می‌آیند، سبب شد تا در مجموع «اعتماد به دیگران»، «مورد اعتماد قرار گرفتن»، «احساس تعهد» و «احساس تعلق» به عنوان ابعاد چهارگانه گانه متغیر وابسته سرمایه اجتماعی در سطح ملی و استانی سازمان‌ها و نهادها و سطح خرد (فردی) در مدل نظری انتخاب گردند. با در نظر داشتن مباحث بیان شده در مقدمه، پیشینه تحقیق، مبانی نظری و چارچوب نظری پژوهش، فرضیات و مدل نظری به شرح زیر از سوی نویسندگان مقاله پیشنهاد می‌گردد:

فرضیات اصلی:

۱. بین اشکال هویتی دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و میزان سرمایه اجتماعی آنان رابطه معناداری وجود دارد.
۲. بین سرمایه فرهنگی دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و میزان سرمایه اجتماعی آنان رابطه معناداری وجود دارد.

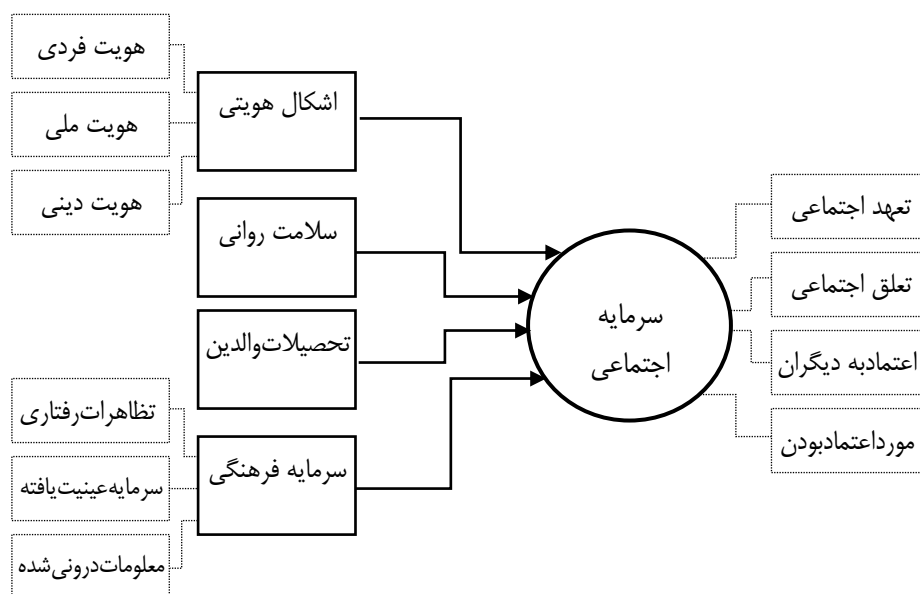
۳. بین سلامت روانی دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و میزان سرمایه اجتماعی آنان رابطه معناداری وجود دارد.

۴. بین تحصیلات والدین دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و میزان سرمایه اجتماعی آنان رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیات فرعی:

۱. بین میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و محل سکونت آنان تفاوت معناداری وجود دارد.

۲. بین میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و رشته تحصیلی آنان تفاوت معناداری وجود دارد.

شکل ۱- مدل نظری تحقیق

روش شناسی پژوهش

جامعه آماری این پژوهش، تمام دانش‌آموزان دختر شاغل به تحصیل در مراکز پیش دانشگاهی نواحی چهارگانه آموزش و پرورش شهر شیراز در سال تحصیلی ۸۷-۸۸ هستند که بنا بر اعلام سازمان آموزش و پرورش استان فارس تعداد آن‌ها برابر با ۶۱۹۴ نفر گزارش شده است. پرسشنامه اولیه، پس از انجام مطالعات نظری لازم و استفاده از نظر متخصصان، به طور تصادفی بین ۵۰ نفر از اعضای جامعه آماری مورد نظر توزیع و با انجام آزمون‌های تحلیل عاملی و سنجش پایایی بر مبنای روش آلفای کرونباخ، گویه‌های مقدماتی اصلاح و پرسشنامه نهایی تهیه گردید. حجم نمونه آماری از طریق فرمول کوکران ۳۸۵ نفر برآورد و به منظور افزایش دقت رقم مورد استفاده ۴۰۰ در نظر گرفته شد. روش به کار رفته در نمونه‌گیری، خوشه‌ای چند مرحله‌ای است که طی آن از بین ۷۴ مرکز پیش دانشگاهی دخترانه و ۳۳۰ کلاس درس در ۴ ناحیه آموزش و پرورش شهر شیراز، ۸ مرکز آموزشی و ۲۱ کلاس انتخاب و پس از انتخاب تصادفی دانش‌آموزان در کلاس‌های منتخب از هر مدرسه، پرسشنامه بین آنان توزیع گردید. تحلیل‌های آماری با استفاده از نرم افزار spss12 و رسم نمودارها با استفاده از Excel انجام پذیرفت. در سطح آمار توصیفی از جداول یک بُعدی، دو بُعدی، فراوانی، درصد، میانگین و ترسیم جداول استفاده شده و بیشتر متغیرها با بکارگیری روش تحلیل عاملی تبدیل به عامل و در سطح اسمی، رتبه‌ای و فاصله‌ای مورد سنجش واقع شده‌اند. در آزمون فرضیات، ضریب همبستگی پیرسون، اتا و آزمون کای اسکوئر بکار گرفته شد و مدل نظری تحقیق با استفاده از آزمون تحلیل واریانس، ضریب تعیین و رگرسیون مورد آزمون قرار گرفت.

تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیر وابسته، متغیرهای مستقل و فرصیات پژوهش: در این پژوهش، «سرمایه اجتماعی» متغیر وابسته است و متغیرهای «هویت»، «تحصیلات والدین»، «سرمایه فرهنگی» و «سلامت روانی» متغیرهای مستقل هستند. به

لحاظ عملیاتی برای متغیر سرمایه اجتماعی ۴ بُعد «تعهد اجتماعی»، «تعلق اجتماعی»، «اعتماد به دیگران» و «مورد اعتماد بودن» در نظر گرفته شد و با طراحی گویه‌های متناسب، ابعاد به صورت جداگانه و متغیر سرمایه اجتماعی در مجموع مورد سنجش قرار گرفت. اشکال هویتی به شیوه‌هایی گفته می‌شود که به واسطه آن‌ها افراد و جماعت‌ها در روابط اجتماعی خود از افراد و جماعت‌های دیگر متمایز می‌شوند (جنکینز، ۱۳۸۱: ۷) که در این تحقیق در سه بخش هویت فردی، دینی و ملی سنجش شده‌اند. منظور از «تحصیلات والدین» مشخص کردن وضعیت میزان سواد پدر یا مادر پاسخگو در یکی از شش حالت «بی سواد»، «زیردیپلم»، «دیپلم»، «فوق دیپلم»، «لیسانس» و «فوق لیسانس و بالاتر» است. «سرمایه فرهنگی» به مصرف کالاها و خدمات فرهنگی و تحصیلات اطلاق می‌شود. بر اساس مطالعات نظری صورت گرفته، برای سرمایه فرهنگی ابعاد دیگری مانند: معلومات درونی شده، سرمایه عینیت یافته و میراث فرهنگی به شکل اموال در نظر گرفته شد و متناسب با آن، گویه‌های مربوطه طراحی گردید (شویره، فونتین، ۱۳۸۵). سرانجام، «سلامت روانی»، بنا به تعریف، عبارت است از: احساس شادابی جسمی، فکری و روحی همراه با ذخیره قدرت بر اساس عملکرد عادی بافت‌ها و همگنی و تطابق جسمی و روحی که وسایل زندگی سرشار از نشاط برای انجام خدمات و کارهای عادی را فراهم می‌کند (خیرالله پور، ۱۳۸۳: ۹۰). «رشته تحصیلی» شامل علوم تجربی، ریاضی فیزیک، علوم انسانی و هنر است. منظور از «محل سکونت»، قرار داشتن منزل دانش‌آموزان در یکی از مناطق بالا، پایین و متوسط شهری است. فرضیات اصلی و فرعی تحقیق، طراحی شده بر مبنای مبانی نظری و پیشینه تجربی پژوهش، به شرح زیر است:

شیوه سنجش متغیر وابسته و متغیرهای مستقل: نمره متغیر سرمایه اجتماعی با روش تحلیل عامل تأییدی بدست آمد. آماره KMO در تمام ابعاد، نشان دهنده بارگذاری تمام عناصر روی یک بُعد و قابل قبول بودن ابعاد چندگانه تشکیل دهنده متغیر سرمایه اجتماعی است. حداقل خطا $Sig=0/05$ ، سطح معناداری بالا و سطح

اطمینان ۰/۹۵ است، پس، عناصر به کار رفته برای هر بُعد از قدرت تبیین کنندگی لازم برای متغیرهای مورد نظر برخوردارند. روش سنجش متغیرهای مستقل هویت، سلامت روانی و سرمایه فرهنگی به طریق مشابه است. میزان آماره KMO آن‌ها به ترتیب برابر با ۰/۷۹۵، ۰/۹۱۱، ۰/۶۲۲ با سطح معنا داری $Sig = 0.00$ است. لازم به توضیح است که با توجه به فرایند تحلیل عاملی و معناداری آزمون KMO، ابعاد ۴ گانه متغیر وابسته، ذیل عنوان کلی «سرمایه اجتماعی» قرار گرفته و رابطه متغیرهای مستقل تحقیق در نسبت با این متغیر کلی «سرمایه اجتماعی» مورد بررسی قرار گرفته‌اند؛ بدین ترتیب، هر نوع رابطه بدست آمده میان متغیر کلی سرمایه اجتماعی - حاصل از روش تحلیل عاملی - و متغیرهای مستقل پژوهش قابل اطلاق به ابعاد متغیر سرمایه اجتماعی نیز خواهد بود.

یافته‌های پژوهش

ارائه نتایج پژوهش در دو سطح توصیفی و استنباطی خواهد بود. در سطح آمار توصیفی مهم ترین یافته‌ها به شرح زیر گزارش می‌گردد:

پایگاه اقتصادی اجتماعی: ۵/۸ درصد پاسخگویان در طبقه خیلی پایین، ۱۵/۸ درصد در طبقه پایین، ۲۳/۳ درصد در طبقه متوسط، ۱۶ درصد در طبقه بالا و ۶/۸ درصد در طبقه خیلی بالا قرار می‌گیرند. بدین ترتیب بیشتر پاسخگویان در طبقه متوسط اقتصادی اجتماعی قرار می‌گیرند.

میزان سرمایه اجتماعی: ۲۴/۴ درصد پاسخگویان «دارای سرمایه اجتماعی کم»، ۵۵/۹ درصد پاسخگویان «دارای سرمایه اجتماعی متوسط» و ۱۹/۷ درصد پاسخگویان «دارای سرمایه اجتماعی بالا» می‌باشند. بدین ترتیب دیده می‌شود که بیشتر پاسخگویان از میزان متوسط سرمایه اجتماعی برخوردار هستند.

رشته تحصیلی: ۴۴/۱ درصد پاسخگویان در رشته علوم تجربی، ۷/۵ درصد پاسخگویان در رشته ریاضی، ۳۱/۸ درصد پاسخگویان در رشته علوم انسانی و ۱۶/۵ درصد پاسخگویان در رشته هنر مشغول به تحصیل بودند.

نمره ابعاد سرمایه اجتماعی مربوط به سازمان‌ها و نهادها در سطح ملی (میانگین از ۵): در شاخص تعهد اجتماعی، بیشترین فراوانی مربوط به مشارکت برای رفع مشکلات «پلیس و نیروی انتظامی کشور» با میانگین ۲/۹۸ معادل با ۵۹/۶ درصد است. مشارکت در رفع مشکلات «صدا و سیما ملی و سراسری» و «مطبوعات ملی و سراسری» در مرتبه دوم و سوم قرار دارد و میانگین آن‌ها به ترتیب ۲/۸۴ معادل با ۵۶/۸ درصد، و ۲/۶۸ معادل با ۵۳/۶ درصد است. کمترین میزان مشارکت متعلق به مشارکت داوطلبانه دانش آموزان برای رفع مشکلات «احزاب و گروه‌های سیاسی» با میانگین ۲/۲۹ معادل با ۴۵/۸ درصد است.

در شاخص علاقه و تعلق اجتماعی، بیشترین فراوانی مربوط به احساس تعلق و علاقه به «آب و خاک و سرزمین ایران» با میانگین ۴/۱۹ معادل با ۸۳/۸ درصد دیده شده است. احساس تعلق و علاقه به «دین، فرهنگ و آداب و رسوم کشور» در مرتبه دوم قرار می‌گیرد که میانگین آن ۴/۱۳ معادل با ۸۲/۶ درصد می‌باشد و کمترین میزان تعلق و علاقه متعلق به «گروه‌ها و نهادهای اجتماعی کشور» با میانگین ۲/۲۸ معادل با ۴۵/۶ درصد است.

در شاخص اعتماد به دیگران میزان اعتماد به «پلیس و نیروی انتظامی کشور» با میانگین ۳/۲۹ معادل با ۶۵/۸ درصد می‌باشد. اعتماد به «مجلس شورای اسلامی» و «قوه قضاییه» در مرتبه دوم و سوم قرار می‌گیرد و میانگین آن‌ها به ترتیب ۲/۷۶ معادل با ۵۵/۲ درصد، و ۲/۷۷ معادل با ۵۵/۴ درصد می‌باشد و کمترین فراوانی متعلق به اعتماد به «قومیت‌های گوناگون کشور» و «مذاهب گوناگون کشور» به ترتیب با میانگین ۱/۸۵ معادل با ۳۱/۶ درصد و ۱/۹۷ معادل با ۳۹/۴ درصد می‌باشد.

در شاخص مورد اعتماد قرار گرفتن، پاسخگویان احساس می‌کنند از سوی «پلیس و نیروی انتظامی کشور» بیشتر از سایر سازمان‌ها مورد اعتماد هستند (با میانگین ۳/۱۲ معادل با ۶۲ درصد) و کمترین فراوانی مربوط به مورد اعتماد قرار گرفتن از سوی «احزاب و گروه‌های سیاسی کشور» و «فعالان سیاسی کشور» به ترتیب با میانگین ۲/۵۷ معادل با ۵۱/۴ درصد و ۲/۶۱ معادل با ۵۲/۲ درصد می‌باشد.

نمرات ابعاد سرمایه اجتماعی مربوط به سازمان‌ها و نهادها در سطح استان

(میانگین از ۵) : در شاخص تعهد اجتماعی، بیشترین فراوانی مربوط به مشارکت برای رفع مشکلات «صدا و سیمای استانی و محلی» با میانگین ۲/۸ معادل با ۵۶ درصد دیده شده است و کمترین فراوانی متعلق به مشارکت داوطلبانه دانش‌آموزان برای رفع مشکلات «مطبوعات استانی و محلی» با میانگین ۲/۵۸ معادل با ۵۱/۶ درصد می‌باشد.

در شاخص اعتماد به دیگران بیشترین فراوانی مربوط به «اعتماد به صدا و سیمای محلی و استانی» با میانگین ۲/۶۶ معادل با ۵۳/۲ درصد و کمترین فراوانی متعلق به اعتماد به «مطبوعات استانی و محلی» با میانگین ۲/۴۹ معادل با ۴۹/۸ درصد می‌باشد. در شاخص مورد اعتماد قرار گرفتن، بیشترین فراوانی مربوط به مورد اعتماد قرار گرفتن از سوی «بسیج مردمی» و «گروه‌های محلی شهر» به ترتیب با میانگین ۳/۰۴ معادل با ۶۰/۸ درصد ۲/۹۸ معادل با ۵۹/۶ درصد می‌باشد. کمترین فراوانی مربوط به مورد اعتماد بودن از سوی «مطبوعات استانی و محلی» با میانگین ۲/۷۲ معادل با ۵۴/۴ درصد است.

کمینه و بیشینه میانگین شاخص‌های سطح خرد (فردی): در شاخص تعهد

اجتماعی، بیشترین فراوانی مربوط به مشارکت برای رفع مشکلات «اعضای خانواده» با میانگین ۴/۲۸ معادل با ۸۵/۶ درصد می‌باشد. مشارکت در رفع مشکلات «دوستان» و «اقوام و خویشان» در مرتبه دوم و سوم قرار می‌گیرد و میانگین آن‌ها به ترتیب ۳/۸۷ معادل با ۷۷/۴ درصد، و ۳/۷ معادل با ۷۴ درصد می‌باشد و کمترین میزان مشارکت

متعلق به مشارکت داوطلبانه دانش آموزان برای رفع مشکلات «مردم کوچه و بازار» با میانگین ۲/۳۵ معادل با ۴۷ درصد است.

در شاخص علاقه و تعلق اجتماعی، بیشترین فراوانی مربوط به احساس تعلق و علاقه به «اعضای خانواده» با میانگین ۴/۸۱ معادل با ۹۶/۲ درصد است. احساس تعلق و علاقه به «دوستان» در مرتبه دوم قرار می‌گیرد و میانگین آن ۴/۱۴ معادل با ۸۲/۸ درصد می‌باشد و کمترین میزان تعلق و علاقه متعلق به «اهالی محله و همسایگان» با میانگین ۲/۵۷ معادل با ۵۱/۴ درصد است.

در شاخص اعتماد به دیگران، فراوانی مربوط به اعتماد به «اعضای خانواده» با میانگین ۴/۷۱ معادل با ۹۴/۲ درصد می‌باشد. اعتماد به «دوستان» و «اقوام و خویشان» در مرتبه دوم و سوم قرار می‌گیرد و میانگین آن‌ها به ترتیب ۳/۵۴ معادل با ۷۰/۸ درصد، و ۳/۳۹ معادل با ۶۷/۸ درصد است و کمترین فراوانی متعلق به اعتماد به «مردم کوچه و بازار» با میانگین ۱/۷۲ معادل با ۳۴/۴ درصد است.

در شاخص مورد اعتماد قرار گرفتن، بیشترین فراوانی مربوط به مورد اعتماد بودن از سوی «اعضای خانواده» با میانگین ۴/۶۷ معادل با ۹۳/۴ درصد می‌باشد. مورد اعتماد بودن از سوی «دوستان» و «اقوام و خویشان» در مرتبه دوم و سوم قرار می‌گیرد و میانگین آن‌ها به ترتیب ۴/۲۷ معادل با ۸۵/۴ درصد، و ۴/۲۱ معادل با ۸۴/۲ درصد است و کمترین فراوانی مربوط به مورد اعتماد قرار گرفتن از سوی «مردم کوچه و بازار» با میانگین ۲/۷۵ معادل با ۵۵ درصد است.

جدول ۱- میانگین میزان سرمایه اجتماعی در سطح ملی، استانی و خرد

متغیر وابسته	سطح متغیر	ابعاد متغیر	میانگین ابعاد متغیر	میانگین سطح متغیر	میانگین کل متغیر وابسته
سازمان‌ها و نهادها در		تعهد اجتماعی	۲/۵۵	۲/۷	
		تعلق اجتماعی	۳/۱۳		

۳/۰۲		۲/۵۳	اعتماد به دیگران	سطح ملی	سرمایه اجتماعی
		۲/۷۳	مورد اعتماد بودن		
	۲/۷	۲/۶۶	تعهد اجتماعی	سازمانها و نهادها در	
		۲/۵۵	اعتماد به دیگران	سطح استان	
		۲/۸۸	مورد اعتماد بودن		
	۳/۵	۳/۴	تعهد اجتماعی	خرد (فردی)	
		۳/۸۶	تعلق اجتماعی		
		۳/۱۴	اعتماد به دیگران		
		۳/۷۹	مورد اعتماد بودن		

جدول ۱ نشان می‌دهد که «علاقه و تعلق اجتماعی» و «اعتماد» به سازمانها و نهادها در سطح ملی دارای بیشترین و کمترین میانگین، به ترتیب برابر با (۳/۱۳) و (۲/۵۳) است. «مورد اعتماد بودن» از سوی سازمانها و نهادهای استانی و «اعتماد به آنها» دارای بیشترین و کمترین میانگین، به ترتیب برابر با (۲/۸۸) و (۲/۵۵) می‌باشد. سرانجام در سطح خرد، بیشترین و کمترین میانگین مربوط به بُعد علاقه و تعلق اجتماعی (۳/۸۶) و اعتماد به دیگران (۳/۱۴) است. در میان سطوح سه گانه متغیر سرمایه اجتماعی بیشترین میانگین مربوط به سطح خرد (فردی) و برابر با (۳/۵) است. میانگین کل متغیر سرمایه اجتماعی با در نظر داشتن ابعاد چهارگانه آن برابر با ۳/۰۲ معادل با ۵۹/۸ درصد است.

میزان سرمایه اجتماعی بر حسب پایگاه اقتصادی اجتماعی: ۱۱/۱ درصد از دانش

آموزان «برخوردار از سرمایه اجتماعی کم» دارای پایگاه اقتصادی اجتماعی پایین، ۳۲

درصد از دانش آموزان «برخوردار از سرمایه اجتماعی متوسط» دارای پایگاه اقتصادی اجتماعی متوسط و ۱۱/۶ درصد از دانش آموزان «برخوردار از سرمایه اجتماعی بالا» دارای پایگاه اقتصادی اجتماعی بالا هستند.

یافته‌های استنباطی مشتمل بر گزارش نتایج آزمون فرضیات اصلی و فرعی پژوهش است که در ذیل بدان پرداخته می‌شود:

بررسی فرضیات اصلی: برای آزمون اولین فرضیه اصلی مبنی بر وجود رابطه معنادار بین اشکال هویتی دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و میزان سرمایه اجتماعی آنان و بیان شدت و جهت همبستگی بین آن‌ها از همبستگی پیرسون استفاده شد. آزمون در سطح ۰/۰۱ معنادار است و می‌توان با اطمینان ۹۹ درصد پذیرفت که بین اشکال هویتی و سرمایه اجتماعی رابطه معنا داری وجود دارد. مقدار آماره پیرسون (۰/۵۰۱) نشان دهنده رابطه مستقیم نسبتاً قوی اشکال هویتی با سرمایه اجتماعی است که طی آن ۲۵/۱ درصد از واریانس یا پراکندگی متغیر وابسته سرمایه اجتماعی توسط متغیر مستقل اشکال هویتی تبیین می‌شود. بدین ترتیب، هرچه اشکال هویتی دانش آموزان دختر در سطح بالاتری باشد، میزان سرمایه اجتماعی آنان نیز در سطح بالاتری قرار می‌گیرد. دومین فرضیه اصلی تحقیق مبنی بر وجود رابطه معنادار بین سرمایه فرهنگی دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و میزان سرمایه اجتماعی آنان با استفاده از همبستگی پیرسون آزمون شد. با توجه به معناداری آزمون در سطح ۰/۰۵ می‌توان با اطمینان ۹۵ درصد پذیرفت که بین سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی رابطه معنا داری وجود دارد. مقدار آماره پیرسون (۰/۱۳۵) رابطه مستقیم ضعیف سرمایه فرهنگی با سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد که طی آن ۱/۸ درصد از واریانس متغیر وابسته سرمایه اجتماعی توسط متغیر مستقل سرمایه فرهنگی تبیین می‌شود. بدین ترتیب، هرچه بر میزان سرمایه فرهنگی دانش آموزان دختر افزوده شود، میزان سرمایه اجتماعی آنان نیز رو به افزایش می‌گذارد. در سومین فرضیه اصلی رابطه معنادار بین سلامت روانی دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و میزان

سرمایه اجتماعی آنان نشان داده شد. آزمون در سطح ۰/۰۱ معنادار است و همین امر رابطه معنادار بین سلامت روانی و سرمایه اجتماعی را با اطمینان ۹۹ درصد نشان می‌دهد. مقدار آماره پیرسون (۰/۲۶۹) نشان دهنده رابطه مستقیم ضعیف سلامت روانی با سرمایه اجتماعی است که طی آن ۷/۲ درصد از واریانس متغیر وابسته سرمایه اجتماعی توسط متغیر مستقل سلامت روانی تبیین می‌شود. بدین ترتیب، همزمان با افزایش میزان سلامت روانی دانش آموزان دختر، میزان سرمایه اجتماعی آنان نیز رو به افزایش می‌گذارد. چهارمین فرضیه اصلی تحقیق به بررسی رابطه معنادار بین تحصیلات والدین دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و میزان سرمایه اجتماعی آنان می‌پردازد. معناداری آزمون کای اسکوئر در سطح ۰/۰۱ رابطه معنادار بین تحصیلات والدین و سرمایه اجتماعی را با اطمینان ۹۹ درصد نشان می‌دهد. معیار پیوند اتا (۰/۲۸۰) نشان دهنده رابطه مستقیم ضعیف تحصیلات والدین با سرمایه اجتماعی است که طی آن ۷/۸ درصد از واریانس متغیر وابسته سرمایه اجتماعی توسط متغیر مستقل تحصیلات والدین تبیین می‌شود. بر این مبنای هرچه بر میزان تحصیلات والدین دانش آموزان دختر افزوده شود، میزان سرمایه اجتماعی آنان نیز رو به افزایش می‌گذارد. خلاصه روابط همبستگی میان متغیر وابسته و متغیرهای مستقل در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲- روابط همبستگی در چهار فرضیه اصلی تحقیق

متغیرهای مستقل				نوع ضریب همبستگی	متغیر وابسته
سلامت روانی	سرمایه فرهنگی	تحصیلات والدین	هویت		
پیرسون	پیرسون	اتا	پیرسون		
۰/۲۶۹	۰/۱۳۵	۰/۲۸۰	۰/۵۰۱	میزان ضریب	

				همبستگی	(سرمایه اجتماعی)
۰/۰۱	۰/۰۵	۰/۰۱	۰/۰۱	سطح معناداری	
تأیید فرضیه	تأیید فرضیه	تأیید فرضیه	تأیید فرضیه	نتیجه آزمون	
مستقیم ضعیف	مستقیم، ضعیف	مستقیم ضعیف	مستقیم، قوی	نوع رابطه	

بررسی فرضیات فرعی: به موجب اولین فرضیه فرعی، تفاوت معنادار بین میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و محل سکونت آنان با استفاده از تحلیل واریانس یک طرفه ANOVA مورد بررسی قرار گرفت که در آن به علت سطح معناداری ۰/۰۰۲ برای آزمون F، (جدول ۳)، فرض برابری میانگین‌ها رد می‌شود. معناداری آزمون در سطح ۰/۰۵ حاکی از وجود تفاوت میانگین سرمایه اجتماعی بر حسب محل سکونت دانش آموزان دختر (پایین شهر، منطقه متوسط شهری و بالای شهر) با اطمینان ۹۵ درصد است.

جدول ۳- آماره‌های آزمون فرضیه تفاوت میزان سرمایه اجتماعی و محل سکونت

Sig	F	مجدور میانگین	درجه آزادی	مجموع مجدورات	منبع تغییرات	متغیر وابسته
/۰۰۲ ۰	/۵۳۱ ۶	۰/۹۵۸	۲	۱۲/۵۱۵	بین گروه‌ها	سرمایه اجتماعی
			۲۵۱	۲۴۰/۴۸۵	درون گروه‌ها	
			۲۵۳	۲۵۳/۰۰۰	جمع	

با توجه به تأیید شدن برابری واریانس گروه‌ها به وسیله آزمون لون، از آزمون توکی استفاده گردید که به علت وجود سطح معناداری کوچکتر از ۰/۰۵ در مقایسه دو سطح بالا و پایین شهر، فرض برابری میانگین‌ها رد می‌شود و با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان تفاوت معنادار میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان منطقه بالای شهر با میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان منطقه پایین و متوسط شهر را پذیرفت. برای آزمون دومین فرضیه فرعی مبنی بر تفاوت معنادار بین میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان دختر پیش دانشگاهی شهر شیراز و رشته تحصیلی آنان از تحلیل واریانس یک طرفه ANOVA استفاده شد. با توجه به سطح معناداری ۰/۰۰۱ برای آزمون F، فرض برابری میانگین‌ها رد می‌شود. آزمون در سطح ۰/۰۵ معنادار است و با اطمینان ۹۵ درصد وجود تفاوت میزان سرمایه اجتماعی در رشته‌های گوناگون تحصیلی پذیرفته می‌شود.

جدول ۴- آماره‌های آزمون فرضیه تفاوت در میزان سرمایه اجتماعی در رشته‌های

تحصیلی

متغیر وابسته	منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	مجدور میانگین	F	Sig
سرمایه اجتماعی	بین گروه‌ها	۲۳/۷۷۳	۳	۷/۹۲۴	۰/۶۴۲	۰/۰۰
	درون گروه‌ها	۲۲۹/۲۲۷	۲۵۰	۰/۹۱۷	۸	۰
	جمع	۲۵۳/۰۰۰	۲۵۳			

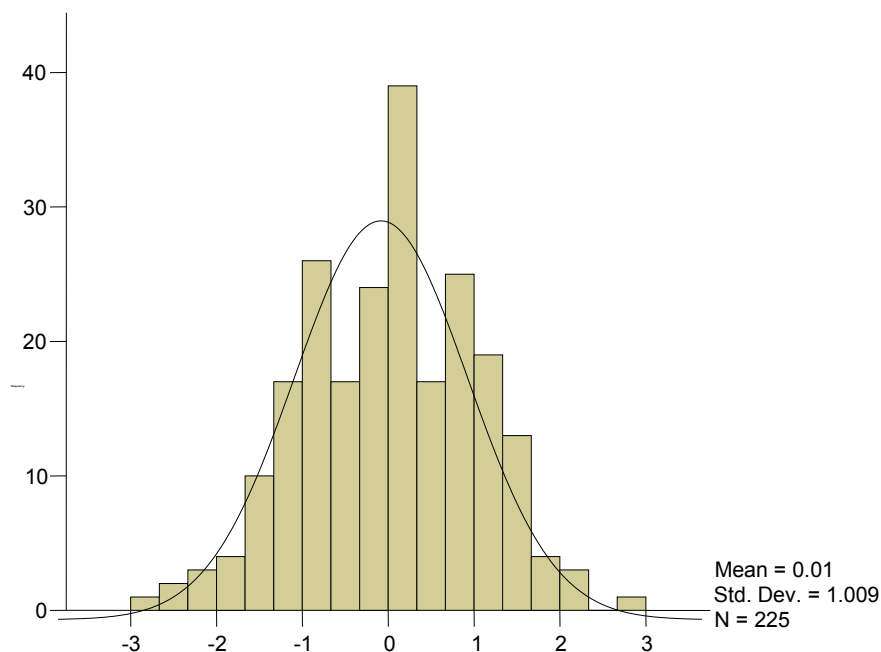
با توجه به تأیید شدن برابری واریانس گروه‌ها به وسیله آزمون لون، از آزمون توکی استفاده گردید که به علت وجود سطح معناداری کوچکتر از ۰/۰۵ در مقایسه

«رشته هنر» با دیگر رشته‌ها، فرض برابری میانگین‌ها رد می‌شود و می‌توان با اطمینان ۹۵ درصد پذیرفت که میزان سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان رشته هنر در مقایسه با رشته‌های علوم تجربی، ریاضی فیزیک و علوم انسانی تفاوت معناداری دارد.

آزمون رگرسیون: با توجه به سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ آزمون F، فرض صفر مبنی بر عدم رابطه بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل رد شد. منحنی نرمال ارائه شده در شکل ۲ نشان دهنده برازش مناسب مدل رگرسیونی است.

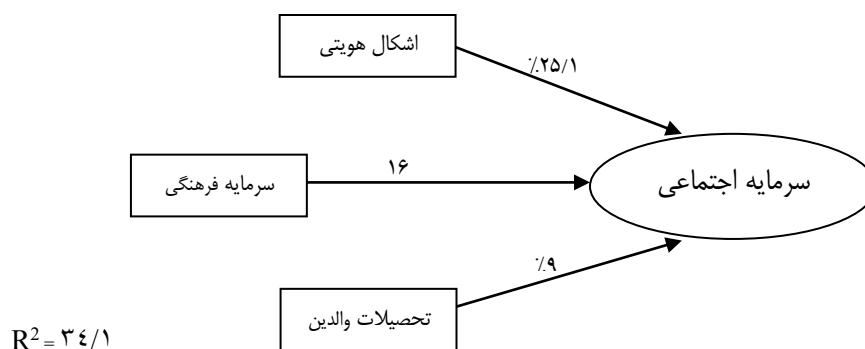
جدول ۵- تحلیل واریانس برای آزمون معناداری شکل رگرسیونی

Sig	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	شکل
		۷۶/۸۷۸	۷	۱۰/۹۸۳	رگرسیون
/۰۱۳	/۰۰	۱۴۸/۸۲۹	۲۱۷	۰/۶۸۶	باقی
۱۶	۰	۲۲۵/۷۰۶	۲۲۴		مانده کل

شکل ۲- منحنی نرمال رگرسیونی

با توجه به سطح معناداری بزرگ تر از ۰/۰۵ آزمون T، فرض صفر مبنی بر عدم وجود اثر متقابل بین متغیرهای مستقل رد نمی شود. بدین ترتیب، ضرایب اثرهای متقابل در مدل برابر صفر است و هیچ کدام از متغیرهای مستقل اثری بر دیگری ندارند و هر کدام به صورت مستقیم بر متغیر وابسته اثر می گذارند. بر اساس شکل ۳ از میان سه متغیر مستقل باقی مانده در مدل رگرسیونی، متغیر اشکال هویتی دارای بیشترین تأثیر با ضریب تعیین کنندگی ۲۵/۱٪ و متغیر تحصیلات والدین با ضریب تعیین کنندگی ۹٪ دارای کمترین تأثیر بر میزان سرمایه اجتماعی است.

شکل ۳- تحلیل مسیر

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش با عنایت به هدف اصلی آن مبنی بر آگاهی از میزان سرمایه اجتماعی و شناسایی عوامل تأثیر گذار بر آن در میان دانش آموزان دختر مراکز پیش دانشگاهی شهر شیراز نظریه‌های گوناگونی به کار گرفته شد و در نهایت علاوه بر سنجش میزان سرمایه اجتماعی افراد نمونه آماری، روابط گوناگون متغیر وابسته با متغیرهای مستقل نیز در قالب فرضیات مورد بررسی و آزمون قرار گرفت.

یافته‌های توصیفی تحقیق نشان می‌دهد که دانش آموزان جامعه آماری در صورت بروز مشکل برای «اعضای خانواده خود» در حل آن از خود مشارکت زیادی نشان می‌دهند. همچنین آنان به «اعضای خانواده خود» اعتماد زیادی دارند (۸۵/۶ و ۹۴/۲ درصد). بعلاوه، درجه مشارکت دانش آموزان در حل مشکلات «دوستان» و «اقوام و خویشان» زیاد می‌باشد (۷۷/۴ و ۷۴ درصد). این یافته نشان می‌دهد که منابع اصلی سرمایه اجتماعی را، همان گونه که پاتنام و فوکویاما بیان داشته‌اند، باید در گروه‌های نخستین و به ویژه خانواده‌ها که نقش اساسی در تولید سرمایه اجتماعی به عهده دارند، جستجو نمود.

در شاخص تعهد اجتماعی مشارکت دانش آموزان در حل مشکلات «احزاب و گروه‌های سیاسی کشور» دارای پایین‌ترین میزان و برابر با ۴۵/۸ درصد می‌باشد. در

شاخص مورد اعتماد قرار گرفتن نیز کمترین میزان مربوط به مورد اعتماد قرار گرفتن از سوی «احزاب و گروه‌های سیاسی» و «فعالان سیاسی کشور» و برابر با ۵۱/۴ و ۵۲/۲ است. اعتماد به «قومیت‌های گوناگون کشور» (۳۱/۶ درصد) و «مردم کوچه و بازار» (۳۴/۴ درصد) کمترین میزان در شاخص اعتماد کردن می‌باشد. احساس تعلق و علاقه به «اعضای خانواده» و احساس تعلق و علاقه به «آب و خاک و سرزمین ایران» بیشترین میزان را به ترتیب برابر با ۹۶/۲ و ۸۳/۸ درصد در شاخص احساس تعلق و علاقه به خود اختصاص داده‌اند. این در حالی است که کمترین میزان در شاخص یاد شده مربوط به «گروه‌ها و نهادهای اجتماعی شهر» و «احزاب و گروه‌های سیاسی کشور» به ترتیب با رقم ۴۵/۶ و ۴۸/۶ درصد بوده است. در مجموع میزان سرمایه اجتماعی مربوط به سازمان‌ها و نهادها در سطح ملی ۲/۷، در سطح استانی ۲/۷، در سطح خرد (فردی) ۳/۵ و در کل برابر با ۳/۰۲ است که نشان می‌دهد میزان سرمایه اجتماعی دختران پیش دانشگاهی شیراز در حد متوسط می‌باشد. ملاحسنی (۱۳۷۹) نیز به نتیجه مشابهی دست یافته است و امیرکافی (۱۳۷۵) نیز میزان اعتماد اجتماعی موجود میان مردم تهران، به عنوان یکی از ابعاد اساسی سرمایه اجتماعی، را در حد متوسط برآورده کرده است. آماره‌های بدست آمده، نشان از میزان پایین مشارکت دانش آموزان دختر در حل مشکلات «احزاب و گروه‌های سیاسی» و «فعالان سیاسی کشور» و نیز اعتماد کم آن‌ها به موارد یاد شده دارند. علت این امر اغلب در نوع و شیوه جامعه پذیری و تعلیم و تربیت زنان جستجو می‌شود (بشیریه، ۱۳۸۰: ۲۹۵). بر اساس پژوهش‌های موجود زنان کمتر از مردها به زندگی سیاسی علاقه دارند، سطح دانش سیاسی آن‌ها پایین‌تر است و در جوه گوناگون زندگی سیاسی مشارکت کمتری دارند (همان، ۲۹۵).

در مجموع، میانگین سرمایه اجتماعی پاسخگویان مربوط به سطح ملی و استانی سازمان‌ها و نهادها در مقایسه با سطح خرد (فردی) آن کمتر است. شاید بتوان دلیل این مسأله را ناشی از عدم به کارگیری راهبردهای مهم، مانند تقویت نهادهای مدنی و

آموزش‌های عمومی و تأمین امنیت شهروندان برای حضور داوطلبانه در نهادهای اجتماعی دانست که فوکویاما در تحلیل‌های خود بدان توجه نموده است.

در بخش آزمون فرضیات پژوهش، ضرایب همبستگی بدست آمده و سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ رابطه معنادار مستقیم بین متغیرهای مستقل «سرمایه فرهنگی» و «تحصیلات والدین» با متغیر وابسته «سرمایه اجتماعی» و نیز تفاوت معنادار میانگین «سرمایه اجتماعی» میان دانش آموزان «رشته‌های تحصیلی گوناگون» را نشان می‌دهد.

بدین ترتیب، همزمان با افزایش میزان متغیرهای مستقل «سرمایه فرهنگی» و «تحصیلات والدین» در دختران دانش آموز که به ترتیب ۱/۸ و ۷/۸ درصد از واریانس متغیر سرمایه اجتماعی را نیز تبیین می‌کند، میزان سرمایه اجتماعی آنان هم رو به افزایش می‌گذارد. این یافته‌ها منطبق با نظریه بوردیو مبنی بر تبدیل انواع گوناگون سرمایه به یکدیگر در فضای اجتماعی و رابطه دیالکتیکی میان آن‌ها می‌باشد؛ از نظر وی، پرورش خانوادگی، آموزش رسمی و فرهنگ شغلی منابع سرمایه فرهنگی بوده که انباشت آن در افراد سبب بروز تفاوت‌هایی در دارندگان سرمایه فرهنگی و کسانی که فاقد آن هستند می‌شود (فاضلی، ۱۳۸۱: ۳۹). این یافته با نتایج تحقیق سمیعی (۱۳۷۹) و فاتحی (۱۳۸۲) مبنی بر رابطه مثبت معنادار میان «تحصیلات پدر» و «سرمایه اجتماعی» هم خوانی دارد.

امیر کافی (۱۳۷۵) نیز در بررسی خود به وجود رابطه مثبت معنادار میان سطح تحصیلات پاسخگویان و والدین آن‌ها از یک سو و اعتماد اجتماعی، به عنوان یکی از ابعاد اساسی سرمایه اجتماعی، از سوی دیگر پی می‌برد. بر اساس مقایسه میانگین انجام شده در پژوهش حاضر، میزان سرمایه اجتماعی در رشته تحصیلی هنر به طور معناداری کمتر از سایر رشته‌هاست که این تفاوت می‌تواند ناشی از ماهیت فعالیت‌های آموزشی و هنری موجود در رشته هنر باشد که به میزان زیادی به صورت فردی انجام می‌پذیرد.

یافته اخیر نیز با نتیجه تحقیق میرزاخانی (۱۳۷۹) در نشان دادن تفاوت میانگین سرمایه اجتماعی در رشته‌های مختلف تحصیلی هم خوانی دارد. تفاوت معنادار میانگین «سرمایه اجتماعی» میان دانش آموزان در «مناطق گوناگون شهری» نیز بر مبنای نظریه

سرمایه اقتصادی بورديو قابل تبیین است. متغیر «محل سکونت» یکی از مصادیق منابع مالی و دارایی‌ها یا همان سرمایه اقتصادی است که قابل تبدیل به انواع دیگر سرمایه از جمله «سرمایه اجتماعی» است و بدین ترتیب تحت تأثیر عوامل دیگر دچار تغییر می‌شود. بر اساس مقایسه میانگین انجام شده در این تحقیق، پایین‌ترین میزان سرمایه اجتماعی مربوط به «منطقه بالای شهر» و بیشترین میزان سرمایه اجتماعی مربوط به «منطقه پایین شهر» می‌باشد. احتمالاً علت این امر در فراگیرتر بودن تمایلات فرد گرایانه در «منطقه بالای شهر» و تعلق خاطر کمتر آن‌ها به نهادها و سازمان‌ها در سطح ملی و استانی است که این وضعیت در «منطقه پایین شهر» شکل معکوسی به خود می‌گیرد. شاید در یک تحلیل کلی‌تر بتوان تفاوت موجود را نتیجه موفقیت کمتر نظام سیاسی جامعه در گسترش، تقویت و نهادینه کردن منابع سرمایه اجتماعی مانند ادیان و مذاهب توحیدی، فرهنگ و هنجارهای اجتماعی و تشویق شهروندان به زندگی انجمنی و پرهیز از فردگرایی افراطی در میان اقشار برخوردارتر جامعه دانست که از سوی فوکویاما و پاتنام مورد اشاره قرار گرفته‌اند.

رابطه معنادار بدست آمده میان سرمایه اجتماعی و اشکال هویتی در این تحقیق با نتیجه تحقیق فاتحی (۱۳۸۲) هم خوانی دارد؛ وی ضمن تأیید رابطه معنادار میان سرمایه اجتماعی و هویت اجتماعی به استناد آراء جنکینز، بورديو و سالیوان معتقد است هویت سازی اجتماعی زمینه‌های مساعد را برای رشد سرمایه اجتماعی فراهم می‌کند و این سرمایه می‌تواند مشوق مشارکت‌های اجتماعی واقع شود. پاتنام نیز به طور مشابه سرمایه اجتماعی را اساس هویت، شناسایی و اعتبار جامعه می‌داند و با اشاره به تعامل دو سویه این دو مفهوم، از نهادهای تعلیم و تربیت به ویژه مدارس به عنوان نهادهای تولید سرمایه اجتماعی و هویت اجتماعی یاد می‌کند.

در این تحقیق متغیر سلامت روانی ۷/۲ درصد از پراکندگی متغیر سرمایه اجتماعی را تبیین نمود. رابطه معنادار مستقیم میان متغیر مستقل سلامت روانی و متغیر وابسته همسو با یافته‌های (Kawachi, 1997, 2001)، (Venstra, 2000)، (Hyppa T. Marku,)

2001) و نیز پژوهش شارع پور (۱۳۸۱) است که همگی آنان، عدم برخورداری افراد از روابط گسترده اجتماعی و خویشاوندی را زمینه ساز افسردگی در افراد منزوی، عدم مشارکت آن‌ها در شبکه‌های اجتماعی و نهایتاً کاهش سرمایه اجتماعی آنان می‌دانند. جملات بالا به طور منطقی این نتیجه را نیز در پی دارد که افراد درگیر در شبکه‌ها و ارتباطات وسیع اجتماعی از سلامت روانی بیشتری برخوردار بوده و همین امر باعث افزایش سرمایه اجتماعی نزد آنان می‌گردد.

در پژوهش انجام شده، ضریب تعیین بدست آمده در معادله رگرسیونی و تحلیل مسیر برابر با ۳۴/۱ درصد است که این حالت گستردگی علل و عوامل تأثیرگذار دیگر بر متغیر سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد. در مجموع، به لحاظ پژوهشی، «انجام مطالعات بنیادی به منظور واکاوی تئوریک مفهوم سرمایه اجتماعی»، «بازسازی آن بر اساس فرهنگ و مسائل اجتماعی ایران»، «کاستن از فقر نظری موجود»، «پژوهش درباره نقش شبکه‌های ارتباطی دوستانه در تولید سرمایه اجتماعی با توجه به نقش مؤثر آن‌ها در تولید سرمایه اجتماعی» و نیز «مطالعه تأثیر وسایل ارتباط جمعی و پدیده جهانی شدن فرهنگ بر سرمایه اجتماعی و هویت اجتماعی دانش آموزان» پیشنهاد می‌گردد. از نظر اجرایی، «اتخاذ سیاست‌های حمایتی و فوری در حمایت از خانواده‌های فقیر دانش آموزان در مناطق پایین شهر»، «ترغیب نهاد آموزش و پرورش به استفاده از ظرفیت‌های توانمند دینی و عناصر قوی فرهنگ ایرانی در تهیه محتوای آموزشی و تبیین ضرورت ارزش‌ها و هنجارهای مشترک اجتماعی در دروس عمومی با تأکید بر نقش سرمایه اجتماعی در کاهش آسیب‌های اجتماعی و بهبود فرایند آموزش و یادگیری»، «ایجاد سازوکارهای لازم به منظور افزایش مشارکت‌های داوطلبانه دانش آموزان در فعالیت‌های اجتماعی و آموزشی در سطح مدرسه و اداره نسبی مراکز آموزشی توسط آن‌ها» توصیه می‌شود.

منابع

- ابوالحمد، عبدالحمید. (۱۳۶۵)، *مبانی سیاست*، جلد ۱، چاپ سوم، تهران: انتشارات توس.
- اکبری، امین. (۱۳۸۳)، «بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی و اجتماعی»، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه علوم اجتماعی تهران.
- امیر کافی، مهدی. (۱۳۷۵)، «اعتماد اجتماعی»، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- اینگلهارت، رونالد. (۱۳۷۳)، «تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی»، مترجم: مریم وتر، چاپ اول، تهران.
- بشیریه، حسین. (۱۳۸۰)، «جامعه شناسی سیاسی، نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی»، چاپ هفتم، تهران: نشر نی.
- پاتنام، رابرت. (۱۳۸۰)، «دموکراسی و سنت‌های مدنی»، مترجم: محمدتقی دلفروز، تهران: نشر نی.
- جنکینز، ریچارد. (۱۳۸۱)، «هویت اجتماعی»، مترجم: تورج یارمحمدی، چاپ اول، تهران: نشر و پژوهش شیرازه.
- خیرالله پور، اکبر. (۱۳۸۳)، «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت روانی با تأکید بر سرمایه اجتماعی، مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی»، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی.
- رنانی، محسن. (۱۳۸۰). سقوط سرمایه اجتماعی، بحران عقلانیت و امتناع برنامه در ایران، *مجله آفتاب*، شماره ۶، تهران.
- سمیعی، زهره. (۱۳۷۹)، «تأثیر سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانواده بر روی موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان در تهران»، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه الزهراء (س).

- شارع‌پور، محمود و خوش‌فر، غلامرضا. (۱۳۸۰). «بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی بر هویت اجتماعی جوانان در شهر تهران» (طرح پژوهشی). تهران: اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان تهران.
- شارع‌پور، محمود. (۱۳۸۱). سرمایه اجتماعی، فرصت‌های حاصل از شبکه‌های اجتماعی. «مجموعه مقالات همایش سرمایه اجتماعی». تهران: مرکز توانمندسازی سازمان‌های جامعه مدنی.
- شریفیان ثانی، مریم. (۱۳۸۰) «سرمایه اجتماعی: مفاهیم اصلی و چارچوب نظری». فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۲.
- شویره، کریستین؛ فونتین، اولیویه. (۱۳۸۵)، «واژگان بوردیو»، مترجم: مرتضی کتبی، تهران: نشرنی.
- فاتحی، ابوالقاسم. (۱۳۸۲)، «تأثیر سرمایه اجتماعی بر هویت اجتماعی دانشجویان در شهر تهران، مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه‌های تهران»، پایان نامه دکتری دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان.
- فاضلی، محمد. (۱۳۸۱)، «مصرف و سبک زندگی»، قم: صبح صادق.
- فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۷۹)، «پایان نظم: سرمایه اجتماعی و حفظ آن»، (غلامعباس توسلی)، تهران: انتشارات جامعه ایرانیان.
- فیروزآبادی، سید احمد. (۱۳۸۴)، «پژوهش بررسی سرمایه اجتماعی در ایران و راههای ارتقاء آن»، طرح پژوهشی. تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- کلمن، جیمز. (۱۳۸۶)، «بنیادهای نظریه اجتماعی»، مترجم: منوچهر صبوری، چاپ دوم، تهران: نشرنی.
- ملاحسنی، حسین. (۱۳۷۹)، «بررسی رابطه میان میزان سرمایه اجتماعی و نوع دینداری در بین دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان در استان گلستان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

- میرزاخانی اندریان، محمد. (۱۳۷۹)، «بررسی ارتباط نگرش به رشته تحصیلی با عملکرد تحصیلی و تأثیر سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی روی آنها در میان دانشجویان دوره روزانه کارشناسی دانشگاه تبریز»، پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهش اجتماعی دانشگاه تبریز.

- Berkman, F. L (2000). "From Social Integration to Health: Durkheim in the new millennium", **Social science & Medicine**, (51)
- Bordieu , P. (1986). **The Forms of Capital** , New York , Greenwood Press.
- Crow, Gregory. (2002). "The relationship between trust, social capital and organizational success". **Nursing Administration Quarterly**, 26,3
- Foley, M.W and Edwards, B. (1997). "Escape from Politics, social theory and the social capital debate", **American Behavioral scientist** (40).
- Fukuyama, Francis. (1999). "Social capital and civil society". From (www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reformes/fukuyama.htm)
- Grootaert, Christiaan, Narayan Deepa, Neyhen Jones, Veronica and Woolcock Micheal. (2004). "**Measuring the Social Capital. The International Bank for Reconstruction and Development**", The World Bank, USA, Washington DC.
- Hyppa, T. Marku and et al. (2001). "Individual-level relationship between social capital and self-rated health in bilingual community", **Preventive Medicine** (32)
- Kawachi, I. (2001). "Social ties and mental health". **Journal of Urban Health**. (78).
- Kawachi, I., Kennedy, B. P., and et al. (1997). "Social Capital, income inequality and morality". **American Journal of Public Health**, (87).

- Loury, Glenn. (1985). **New dividends through "social capital"**. New York, Black Enterprise
- Newton, K. (2004). "Social Trust: individual and cross national approaches". *Portuguese Journal of Social Science*, Vol.3 No. 1
- Paxton, P. (1999), "Is social capital declining in the United States? A multiple indicator assessment", **American Journal of Sociology**, Vol.105, No.1
- Portes, A. (1998). "Social capital: Its origins and applications in modern sociology", **Annual Review of Sociology** (24).
- Putnam, R. (1993). "**Making Democracy Work: civic traditions in modern Italy**". Princeton, N. J., Princeton University Press
- Putnam, R. (1995). "Bowling alone: America's declining social capital an Interview with R.Putnam" From (www.muse.jhu.edu/demo/journalof democracy/v006/putnam.html)
- Salvaris, M. and Wolcott, I. (2002). "**Community Participation and Planning in Surf Coast**", Survey, February 2001. Occasional Paper, Swinburne Institute of Social Research.
- Sanders, Jimmy M. (2002). "Ethnic boundaries and identity in plural societies". **Annual Review of Sociology**, 28,
- Sherkat, Darren E. Ellison Christopher G. (1999). "Recent Developments and Current Controversies in the Sociology of Religion", **Annual Review of Sociology** (25)
- Smith, M. K. (2001). **Social capital**. From (www.infed.org/biblio/social_capital.htm).
- Stone, Deborah. (1995). "The durability of social capital". **Journal of Health Politics, Policy and Law**,
- Sullivan, Elizabeth. (2002). "**Social exclusion, social identity and social capital: Reuniting the global, the local and the personal**".

Discussion Paper for the Conference de L'Association International des Ecoles de Travail Social July 2002. De Montfort University.

- Tsal, Wenpin., Ghoshal, Sumantra. (1998). "Social capital and value creation: the role of intrafirm networks". **Management Journal**, 41, 4
- Uslaner, E. M. (1999). "Trust but Verify: Social Capital and Moral Behaviour", **Social Science Information**, Vol. 38
- Veenstra, G. (2000), "Social Capital, SES and Health: an individual-level analysis". **Social Science & Medicine** (50).
- Walters, William (2002), "Social Capital and Political Sociology: Re-imagining Politics?", **Sociology**, Vol. 36 (2).
- Welch Michael R. and et al (1991). "Religion and deviance among Adult catolics: A test of moral communities Hypothesis", **Journal of the Scientific Study of Religion** (30).